

Helsingin matelija- ja sammakkoeläinkartoitus keväällä 2022

Jarmo Saarikivi

Tausta:

Helsinkiin ollaan perustamassa luonnonsuojeluohjelman 2015-2024 mukaisesti uusia luonnonsuojelualueita. Niille tullaan jatkossa laatimaan myös hoito- ja käyttösuunnitelmat. Tätä varten tarvitaan tietoa alueilla tavattavista lajeista, etenkin uhanalaisista tai suojelun tarpeessa olevista. Matelijoiden ja sammakkoeläinten joukossa on rauhoitettuja, tiukasti suojeltuja (viitasammakko) tai muuten kiinnostavia lajeja, jotka kaiken lisäksi ovat erinomaisia indikaattoreita luonnon tilasta. Matelijoita ja sammakkoeläimiä on kartoitettu Helsingissä aikaisemmin muutamaan otteeseen (1999, 2014) ja keskeisimmät esiintymisalueet ovat melko hyvin tiedossa ja ne on talletettu Helsingin kaupungin luontotietojärjestelmään. Kevään 2022 kartoituksessa käytiin läpi Itä-Helsingin alueen tunnettuja havaintopaikkoja.

Helsingin lajit (8 kpl, 4 matelijaa & 4 sammakkoeläintä)

Viitasammakko (*Rana arvalis*)

Viitasammakko on EU:n luontodirektiivin tiukasti suojelema laji, joka on Helsingissä harvinainen ja vähälukuinen. Lajia tavataan vain muutamalla alueella, runsaimmat esiintymät ovat Itä-Helsingin metsälammilla. Pieniä populaatioita on myös Ison-Huopalahden ja Munkinpuiston alueella Länsi-Helsingissä, Vanhankaupunginlahdella Viikissä, Tahvonlahdella Laajasalossa, Uutelassa ja Porvarinlahdella Vuosaaressa sekä Itä-Helsingin metsälammilla: Storträsk, Gumböleträsk, Genaträsk ja Landbon lampi. Viitasammakon tilanne vaikuttaisi olevan suunnilleen sama kuin aikaisempina vuosina. Vuosaaren golfkentän pohjoispäässä olevalta lammelta laji saattaa olla hävinnyt, sillä havainnot ei ole muutamaan vuoteen saatu ja lammen vedenlaatu vaikuttaa silmämääräisesti heikentyneen. Läheisessä Porslahden puistossa havaittiin muutama yksilö keväällä 2022, vaikka vettä oli niukasti. Munkinpuiston n.k. Koneen talo on kunnostettu ja laajennettu asuinkerrostaloksi ja samassa yhteydessä läheistä lampea on siistitty kovakouraisesti. Viitasammakkoa tavataan kuitenkin vielä harvalukuisena Munkinpuistossa.

Vanhankaupunginlahden viitasammakkotilanne on huonosti tiedossa. Lajista on muutamia yleisohavainnot sieltä täältä alueella ja muutama yksilö havaittiin kevään kartoituksessa Pornaistenniemellä ja Purolahdella. Lajin tarkempi kartoitus alueella on hankalaa, sillä alue on vaikeakulkuinen ja viitasammakon kutuaikaan (vappuna) liikkumista vesialueilla rajoitetaan lintujen pesimärauhoituksella. Käytännössä havainnot ovat etäältä kuuluvia äänihavainnot (kurnutusta), eikä esim. tarkoista kutupaikoista ole varmuutta. Todennäköisesti laji lisääntyy alueella useassa paikassa, varmuudella ainakin Purolahdella. Aikaisemmilta vuosilta havainnot on mm. Kivinokasta.

Kuva 1. Samankokoisen viitasammakon (oikealla) ja tavallisen sammakon (vasemmalla) erottaa siitä, että tavallisella sammakolla on yleensä marmorikuvioinen vatsapuoli ja kurkku. Viitasammakon kurkku on vaalea.

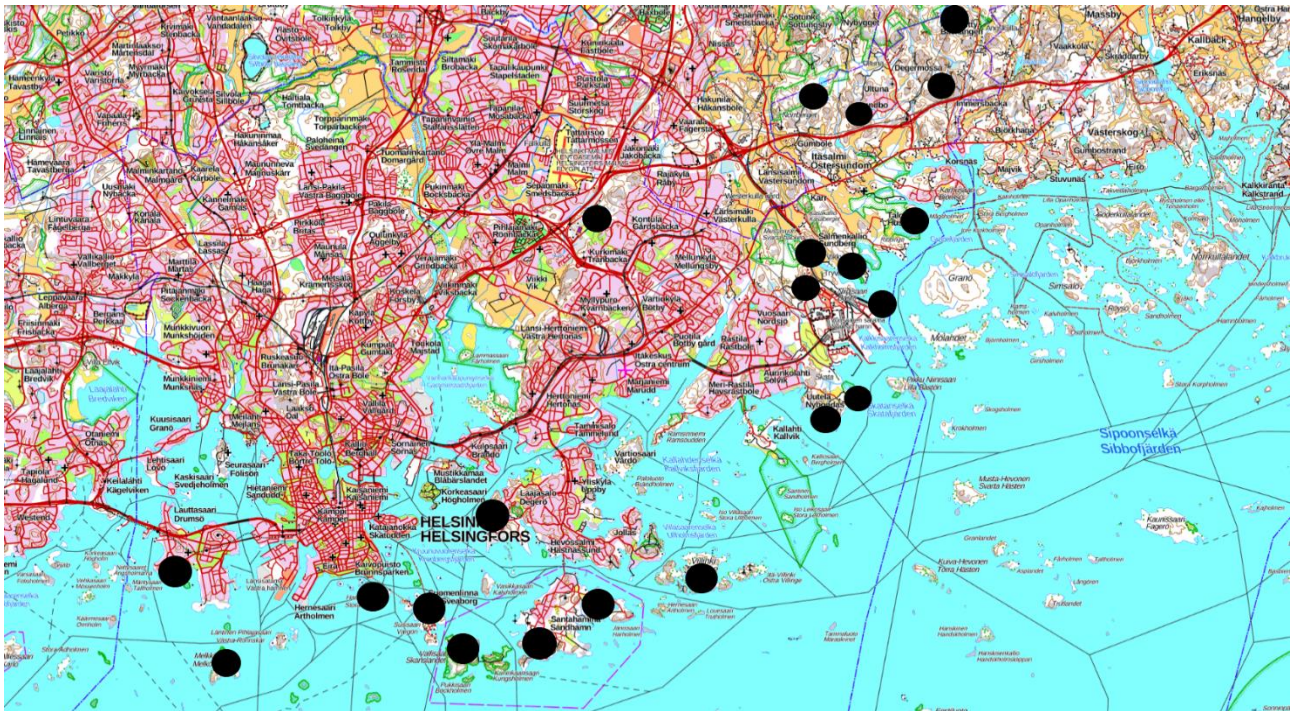

Kuva 2. Päältä päin viitasammakon ja tavallisen sammakon erottaminen on hyvin vaikeaa. Parhaiten lajit erottaa äänestä.

Rantakäärme (*Natrix natrix*)

Rantakäärmeitä tavataan vain muutamassa paikassa Helsingin mantereella, mm. Vuosaarenhuipulla, Porvarinlahdella ja Uutelassa. Pieniä populaatioita on myös mm. Kruunuvuorella ja Tahvonlahdella Laajasalossa sekä Kivikossa ja Lauttasaaressa. Koska laji ui, sen saattaa myöhemmin kesällä tavata melkein mistä tahansa Helsingin rannikolla. Monissa Helsingin edustan saarissa on myös rantakäärmeitä, mm. Santahaminassa, Harakassa, Suomenlinnassa, Vallisaaressa ja Villingissä sekä pienemmillä luodoilla.

Rantakäärme oli keväällä 2022 ilahduttavan runsas. Aikaisemmissa kartoituksissa rantakäärme on usein ollut harvalukuinen, mutta keväällä 2022 lajista saatiin runsaasti havaintoja. Muutaman edellisen vuoden lisääntyminen ja talvehtiminen on onnistunut ja nuoria yksilöitä oli paikoin, mm. Porvarinlahdella, jopa runsaasti. Mahdollisesti Itämeren parantunut tila on tuonut lisää rakkolevävalleja rantaan. Rantakäärme on ainoa matelijalaji Suomessa, joka munii, ja sillä on tapana usein munia juuri merenrannoille kertyneisiin rakkoleväkasoihin. Aurinkoisille rannoille huuhtoutuneiden tummien rakkolevien sisälle syntyy oikea lämpötila munien hautumiseen. Toinen rantakäärmeiden suosima munimisaika ovat hevostallien liepeiltä löytyvät lantakompostit. Hevoslannan mätäneminen saa aikaan rakkoleväkasaa vastaavat lämpimät olosuhteet, jossa munat hautuvat. Rantakäärmeitä löytääkin usein hevostallien liepeiltä. Helsingissä tällaisia paikkoja on mm. Salmenkalliossa ja Talosaaressa. Hevoslantakomposteissa lisääntyy myös mm. kookas kovakuoriainen, sarvikuonokas (*Oryctes nasicornis*). Mahdollisesti lisääntymispaikkojen puute on rantakäärmeen menestystä ja leviämistä rajoittava tekijä Helsingissä ja muilla urbaaneilla alueilla. Lajin elinolosuhteiden parantamiseksi, aurinkoisille rannoille kerääntyneitä rakkolevävalleja ei saa haravoida pois kesä-heinäkuussa.

Kartta 2. Rantakäärmeapaikkoja Helsingissä.

Kuva 3. Nuori rantakäärme ja sisilisko Porvarinlahdella.

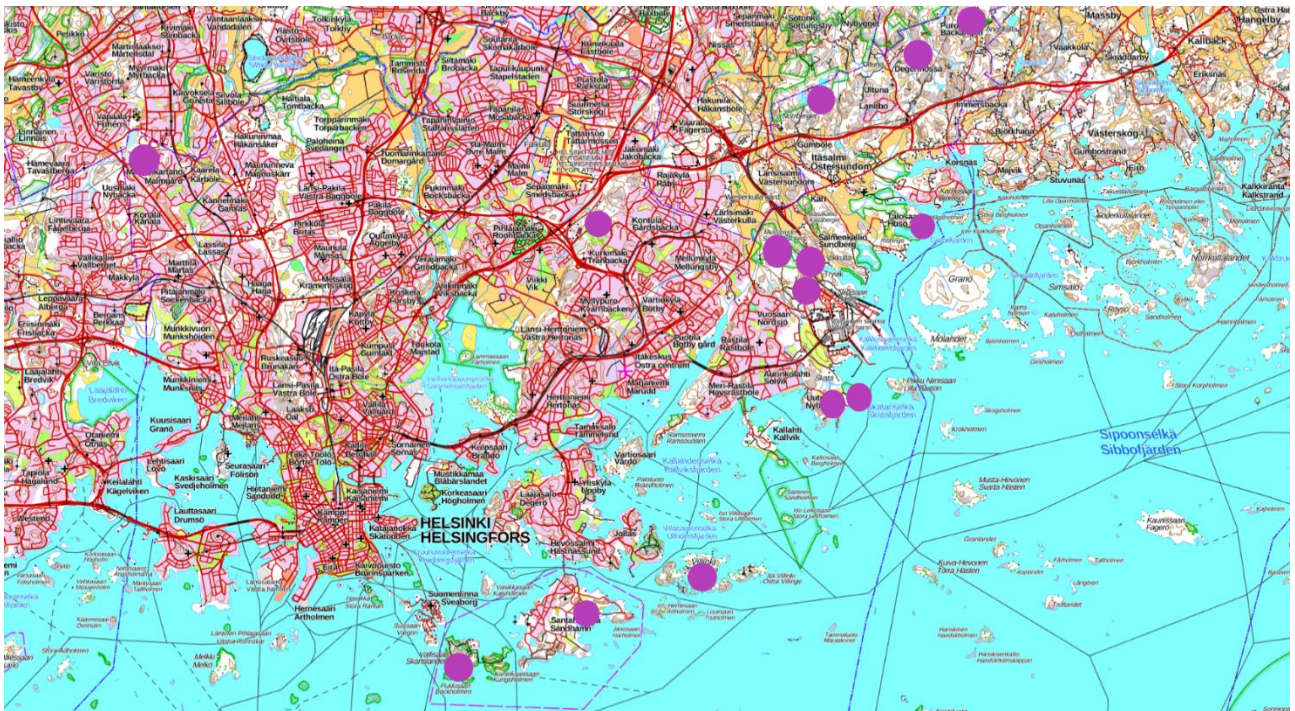
Kuva 4. Landbon lammella on muutama kookas ja iäkäs (lähes 1 m) rantakäärme, jotka ovat majailleet lammella jo vuosia.

Kuva 5. Rantakäärmeitä Lauttasaaren Takaniemessä 2020.

Kyy (*Vipera berus*)

Samoin kuin rantakäärme, kyy on Helsingissä harvalukuinen. Sitä tavataan lähinnä Vuosaassa, Uutelassa, Mustavuorella, Porvarinlahdella, Talosaassa, Östersundömissä ja saaristossa. Pohjois-Helsingissä on joitain pieniä populaatioita jäljellä, lähinnä täyttömäkien liepeillä mm. Kivikossa ja Malminkartanossa. Tilanne on ollut samankaltainen jo vuosia. Kyy ei pärjää urbaaneilla alueilla, vaan vaatii monimuotoista ja rauhallista elinympäristöä – samoin kuin lähestulkoon kaikki Suomen matelijalajit. Kyiden talvehtimispaikat ovat melko hyvin tiedossa ja isompia useamman yksilön kerääntymiä on Vuosaaren täyttömäellä, Skatanniemellä, Vikkullassa, Santahaminassa ja Sipoonkorvessa. Pienempiä, muutaman yksilön talvehtimispaikkoja on siellä täällä mm. Uutelassa, Landbossa, Puroniityssä, Mustavuorella ja Kivikossa. Tunnettuja paikkoja on myös Vantaan, Espoon ja Sipoon puolella melko lähellä kaupungin rajaa.

Kartta 3. Kyypaikkoja Helsingissä.

Kuva 6. Kyiden herääminen talvihorroksesta on yleisölaji mm. Porvarinlahdella.

Kuva 7. Kyy Porvarinlahdella.

Sisilisko (*Zootoca vivipara*)

Sisilisko on Helsingin yleisin matelija, mutta ei sekään ole kovin yleinen tai runsas missään kaupungin alueella. Parhaat paikat ovat saaristossa, Uutelassa, Viikissä, Porvarinlahdella, Sipoonkorvessa ja Östersundomissa. Pohjois-Helsingissä lajiin saattaa törmätä siellä täällä, mutta esim. Keskuspuistosta sisilisko on hankala löytää, vaikka suotuisaa elinympäristöä pitäisi löytyä. Sisilisko on kulttuurilaji vain perinteisessä maatalousympäristössä, omakotialueilla se ei vaikuttaisi menestyvän, ellei lähistöllä ole metsää tai rantaa. Laji vaikuttaa Helsingissä taantuvalta.

Rupikonna (*Bufo bufo*)

Rupikonna on Helsingissä taantunut laji, joka on tätä nykyä jo melko harvinainen. Syy on todennäköisesti sopivien lisääntymisympäristöjen puute. Laji vaatii hieman kookkaampia pienvesiä lisääntyäkseen. Toisin kuin tavalliselle sammakolle, pelkät pellonojat eivät riitä rupikongan kutupaikoiksi. Sopivia lisääntymislampia Helsingistä löytyy vielä Suomenlinnasta, Santahaminasta, Laajasalosta (Kruunuvuorenlampi), Vuosaaresta, Jakomäestä ja Östersundomin metsälammilta. Myrkyllisenä lajina rupikonna kestää kaloja lisääntymislammessaan ja pystyy lisääntymään myös virtaavissa vesissä ja meressä. Lisääntymispaikkoja on Vantaanjoen varrella, mm. Ruutinkoskella ja Pikkukoskella. Merenlahdista rupikonnaa on ainakin Tahvonlahdella ja Porvarinlahdella sekä Karhusaaren ympäristössä. Helsingin runsaimmat populaatiot ovat Suomenlinnan Susisaarella ja Santahaminan Likolammessa.

Kuva 8. Rupikonnaa kudulla Porvarinlahdella.

Vaskitsa (*Anguis fragilis*)

Vaskitsa on piilotteleva ja kömpelö jalaton lisko, joka on Helsingissä harvalukuinen. Kuten muitakin matelijoita, vaskitsaa tavataan lähinnä Itä-Helsingissä, Vuosaaren ja Östersundomin alueella. Vaskitsa viihtyy metsissä ja siihen saattaa törmätä vielä Helsingin vanhan ”vihersormijärjestelmän” metsäalueilla, mm. keskuspuistossa. Keväällä talvihorroksesta heränneitä yksilöitä on nähty täyttömäillä, mm. Vuosaarella, Kivikossa ja Malminkartanossa. Urbaaneilta alueita vaskitsa puuttuu ja se on vähälukuinen myös omakotialueilla. Hidasliikkeisenä ja kankeana vaskitsa ei ilmeisesti pysty kovin hyvin pakenemaan tai puolustautumaan uteliaita kotikissoja vastaan, vaikka pystyykin pudottamaan häntänsä häiritäessä. Vaskitsa kärsii myös liikenteestä ehkä jopa käärmeitä enemmän.

Kuva 9. Kevään 2022 kartoitusten yhteydessä tavattiin yksi vaskitsa (♂) Gumböleträskin lähellä metsässä.

Vesilisko (*Lissotriton vulgaris*)

Vesilisko on myös Helsingissä harvinainen, vaikka sitä voi tavata melko urbaaneillakin seuduilla, mm. Kumpulassa. Runsaimmat esiintymät ovat saaristossa ja Itä-Helsingissä: Vuosaarella, Porvarinlahdella ja Östersundomin metsälammilla. Laji on viime aikoina vähentynyt urbaaneimmilla alueilla mm. Käpylässä (Taivaskallio ja Louhenpuisto) ja ilmeisesti hävinnyt Töölöstä (Sibeliuspuidon lampi). Vesilisko ei siedä kaloja senkään vertaa kuin sammakot. Tiettävästi laji on tullut muutamiin hoidettuihin pihalammikoihin Pohjois-Helsingissä.

Sammakko (*Rana temporaria*)

Sammakkoa on Helsingissä vielä kohtuullisen hyvin. Missä vain on soveliaita kalattomia lammikoita ja edes vähän metsää tai niittyä lähistöllä, niin sammakko kyllä löytää paikalle. Kaikki pienvedet käyvät sammakolle: purot, lätäköet, ojat ja nykyisin myös hulevesialtaat. Merenlahdissakin lisääntyminen onnistuu, mutta poikastuotto jäänee heikoksi, sillä nuijapäät tulevat kalojen syömiksi. Hyviä sammakkopaikkoja Helsingissä on Laajasalossa, Suomenlinnassa, Viikissä, Vuosaarella ja Östersundomissa. Tuntuma on, että sammakko on Helsingissä hieman taantunut, mutta ei läheskään niin pahasti kuin rupikonna. Helsingin paras sammakkopaikka tätä nykyä lienee Viikin koetilan pelloilla oleva ojanpätkä, jossa oli keväällä 2022 noin 240 mätimunaklimppiä.

Tulokas- ja vieraslajit

Helsinki on toistaiseksi säästynyt melko hyvin uusilta matelija- ja sammakkoeläinlajeilta. Toisin on käynyt Turussa ja sen ympäristössä, jossa on vuoden 2008 jälkeen tavattu 6-7 uutta sammakkoeläinlajia ja yksi uusi matelijalaji. Monet lajit ovat kotiutuneet luontoon, osa hyvinkin urbaaneille alueille. Uusien lajien alkuperä tai tulotapa Suomeen ei ole tiedossa. Mahdollisesti jotkin, esim. tietyt sammakkoeläimet, olisivat voineet saapua vaikkapa laivojen painolastivesien mukana. Ensimmäiset havainnot uusista vihersammakkolajeista olivat aivan satamien liepeiltä. Todennäköisesti uusia lajeja on tullut myös muun ihmistoiminnan seurauksena, mitä todennäköisimmin eläimiä on päästetty luontoon tahallaan tai ainakin tietoisesti. Vastaavia uusia lajihavaintoja voi olla odotettavissa myös Helsingissä. Santahaminassa on havaittu muutaman kerran jokin vihersammakko, mahdollisesti mölysamakko (*Pelophylax ridibundus*) tai syötävä sammakko (*P. esculentus*). Hietasisilisko (*Lacerta agilis*) on tänä vuonna tavattu Turun seudun lisäksi hiekkakuopalta lähellä Lahtea. Ahvenanmaalla ja Itä-Suomessa luonnonvaraisena tavattava rupilisko (*Triturus cristatus*) löytyy tätä nykyä muutamasta lammikosta Turussa.

Edellä olevista lajiesittelyistä voidaan havaita Vuosaaren tavarasataman lähiympäristön olevan Helsingin parhaita matelija- ja sammakkoeläinseutuja. Tässä mielessä tulokas- ja vieraslajien seurantaan alueella kannattaa kiinnittää huomiota. Voi olla, että esim. vihersammakot ovat ilmastonmuutoksen seurauksena levittäytymässä pohjoiseen luontaisesti. Turussa vieraslajeista ei ole ainakaan vielä ollut kovin selkeää haittaa, mutta tarvittaessa aktiivisia torjuntatoimia pitää olla valmius tehdä. Suomessa ei ole vielä tavattu sammakkoeläimillä vakavaa sienisairautta (kytridiomykoosi), joka on jo tappanut runsaasti luonnonvaraisia sammakkoita mm. Englannissa, Ruotsissa ja Keski-Euroopassa.

Matelija- ja sammakkoeläinkohteita Itä-Helsingissä

Hältingträsk

Hältingträsk on rauhallinen ja lähes luonnontilainen metsälampi Porvoonväylän pohjoispuolella. Lampi on metsän keskellä, eikä sinne ole autotietä. Ulkoilijoita on melko vähän. Lampi on viitasammakon lisääntymis- ja talvehtimispaikka. Paikalla voi tavata myös kaikkia muita alueella tavattavia matelija- ja sammakkoeläinlajeja. Sammakkoiden kurnutusta on vaikea kuulla läheisen moottoritien melun vuoksi. Pariskunta mustakurkku-uikkuja asutti lampea keväällä 2022. Lammen luontoarvoja voi parhaiten vaalia jättämällä se rauhaan. Lammen rannassa on pari retkeilijöiden itse kyhäämää tulentekopaikkaa ja joitain merkkejä kulutuksesta. Olisi toivottavaa, ettei lammen lähistöllä tehdä hakkuita eikä rakentamista.

Kuva 10. Hältingträsk on rauhallinen, luonnontilainen metsälampi.

Kuva 11. Hältingträskin soistuneet rannat ovat tavallisen- ja viitasammakon elinympäristöä.

Storträsk ja Gumböleträsk

Sipoonkorven kansallispuistossa on Helsingin alueella kaksi järveä, Storträsk ja Gumböleträsk, joka on osin Sipoon puolella. Molemmat ovat hyviä matelija- ja sammakkoeläinkohteita. Molemmilla järvillä tavataan viitasammakkoa, tavallista sammakkoa, rupikonnaa ja vesiliskoa. Myös kaikkia neljää matelijalajia on mahdollista tavata alueella. Storträskillä on aktiivista kalastusta, sillä järveen istutetaan vuosittain runsaasti kaloja, lähinnä kai kirjolohta. Kalastuksen harrastajia liikkuu Storträskillä paljon ja järven ympärillä maasto on kulunutta. Siitä huolimatta viitasammakko lisääntyy lammessa ja käärmeitä näkee aika ajoin paistattelemassa päivää pitkospuilla. Rauhallisempi Gumböleträsk on ehkä matelijoille ja sammakkoeläimille suotuisampi, mutta ihmistoiminnasta huolimatta myös Storträskillä on sammakoita runsaasti. Myös tiukasti suojeltuja sudenkorentoja, lummelampikorentoa (*Leucorrhinia caudalis*), täplälampikorentoa (*L. pectoralis*) ja sirolampikorentoa (*L. albifrons*) voi tavata lammilla. Storträskillä kalastusta ja liikkumista valvotaan kalastuskunnan tms. puolesta tarkasti.

Kuva 12. Gumböleträskillä on laskuoja Sipoon puolella. Ojan varressa on runsaasti sammakonkuttua.

Kuva 13. Storträskillä kalastetaan ahkerasti. Siitä huolimatta se on erinomainen matelija- ja sammakkoeläinkohde.

Kuva 14. Storräskin hetteiset rannat ovat viitasammakon lisääntymis- ja talvehtimipaikkoja.

Geneträsk

Puoliksi Sipoon puolella oleva Geneträsk on erinomainen elinympäristö matelijoille ja sammakkoeläimille. Lampi on myös viitasammakon lisääntymis- ja talvehtimispaikka. Lampi on luonnontilainen ja rauhallinen ja sellaiseksi se kannattaa jättääkin.

Kuva 15. Genträsk on viitasammakon lisääntymis- ja talvehtimispaikka.

Kuva 16. Genaträsk.

Landbon lampi

Landbon lampi on hiekkamaalla oleva vedellä täytynyt kuoppa. Ilmeisesti lammelta on joskus otettu hiekkaa. Hiekkaisen maaston seurauksena lampi on kirkas ja sammakoille suotuisa. Tavallisten sammakoiden joukossa on myös muutama viitasammakko. Alueella on myös muita matelijoita ja sammakkoeläimiä. Pari vanhaa ja kookasta rantakäärmettä on asuttanut lampea jo vuosia ja kytäkin on usein helppo nähdä lammella tai läheisten sähkölinjojen alla. Moottoritien seisakkeella ja läheisissä metsissä on joskus ”vauhdikasta” väkeä, mutta lammen ympäristössä on yleensä rauhallista. Lammen luontoarvojen ylläpitämiseksi ei välttämättä tarvitse tehdä mitään.

Kuva 17. Landbon lampi.

Kuva 18. Landbon lammella on tavallista sammakkoa runsaasti. Mätimunaklimpejä on yli 150. Myös muutama viitasammakko lisääntyy lammessa.

Kuva 19. Länsisalmen lampi, Sandbacka. Sotungintien pohjoispuolella sähkölinjan alla Länsisalmissa on kaksi lampea, jotka olivat vielä jääpeitteisiä, kun muualla lähistöllä lammet olivat sulia. Myöhemmin paikalla tavattiin tavallista sammakkoa. Viitasammakkoa ei keväällä 2022 havaittu, mutta alue on potentiaalisesti viitasammakolle suotuisa, joten lammet otetaan seurantaan.

Kuva 20. Länsisalmen lampi, Kärr. Nuoressa metsikössä Sotungintien eteläpuolella on pieni lampi, jossa oli parikymmentä tavallisen sammakon mätimunaklimppiä.

Kirjallisuus:

Saarikivi, J. 2008. Helsingin matelija- ja sammakkoeläinlajisto sekä tärkeät matelija- ja sammakkoeläinalueet vuonna 2007. Helsingin kaupungin ympäristökeskuksen julkaisuja 8/2008. 40 s.

Saarikivi, J. 2014. Viitasammakko Helsingin liitosalueella 2012-2014. Helsingin kaupungin ympäristökeskuksen julkaisuja.

Helsingissä 4.11.2022

Jarmo Saarikivi, biologi, FT

jarmo.saarikivi@helsinki.fi